

DE ACHTERGROND VAN HET ARBEIDSRECHT

REDE, UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN
HET AMBT VAN BIJZONDER HOOGLEERAAR AAN DE
RIJKSUNIVERSITEIT TE LEIDEN OP 14 FEBRUARI 1936

DOOR

PROF. DR. H. SINZHEIMER



1936

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

*Mijne Heeren Curatoren, Professoren,
Lectoren, Doctoren, Dames en Heeren
Studenten, en gij allen, die deze plech-
tigheid met Uwe tegenwoordigheid vereert.*

Twee feiten treden in het bijzonder op den voorgrond, wanneer wij een blik werpen op de ontwikkeling van de rechtswetenschap en van het recht in de laatste tientallen jaren.

Het eerste is het ontstaan van een nieuwe rechts-sociologische beschouwingswijze in de rechtswetenschap. Wij stellen ons er niet meer mee tevreden, het recht slechts te zoeken in de normen, waaruit het geldende recht bestaat. Wij zoeken dieper, door onze aandacht eveneens te schenken aan de levende krachten, die het doen geboren worden, voortbewegen en weer veranderen. Op de beteekenis daarvan heeft van deze plaats reeds Prof. Krantenburg in zijn inaugurale rede in 1927 den nadruk gelegd, toen hij, hoewel hij de rechtsdogmatiek ten volle tot haar recht liet komen, zei: „Wij moeten trachten door te dringen tot de achter de dogmatiek liggende factoren en werkende krachten”¹⁾.

Het tweede feit is het ontstaan en de ontwikkeling van het arbeidsrecht. Hiermee heeft zich, in het geheel van het recht, een speciaal rechtsgebied ontwikkeld, dat ontstaan is uit de geweldige maatschappelijke veranderingen, die sedert het midden van de vorige eeuw in alle cultuur-

¹⁾ Staatsrechtswetenschap, Sociologie en Rechtsphilosophie, blz. 18 e.v.

landen hebben plaats gevonden en waarin zich, wanneer men door zijn abstracte bepalingen héén ziet, bijna alle problemen van onzen tijd weerspiegelen. Zijn verbondenheid met de krachten van een nieuwen tijd heeft Mr. Levenbach met de volgende woorden aangegeven: „Bijzondere beteekenis ontleent het arbeidsrecht . . . tegenwoordig aan de brandende vraagstukken, waarvoor de moderne organisatie van het economisch leven ons stelt. Bij de ordening der rechten en plichten op het gebied van den arbeid aanschouwen we een snel schrijden, een fel strijden van gedachten en machten”¹⁾.

Bij nadere beschouwing vinden wij: beide feiten staan met elkaar in verband. De krachten, die het arbeidsrecht schiepen, hebben tegelijkertijd de nieuwe beschouwingwijze doen ontstaan. De wetenschap van het arbeidsrecht vindt haar oorsprong in het streven, om door middel van nieuwe regelingen rekening te houden met de behoeften, die ontstaan zijn door de nieuwe economische ontwikkeling en het optreden van de arbeidersklasse als factor in de geschiedenis. Toen dan in alle landen nieuwe regelingen waren ontstaan, mocht het rechtswetenschappelijke denken zich er niet toe bepalen hun inhoud aan te toonen. Het moest, om de nieuwe normenwereld te verklaren, ook ingaan op de basis, waarop deze wereld berust. En vooral: omdat het arbeidsrecht geen vol-groeiend, maar een nog groeiend recht is, werpt het voortdurend nieuwe problemen op. De wetenschap van het arbeidsrecht stond van het begin af aan voor de taak, niet bij het geldende recht te blijven staan, maar moest

¹⁾ Arbeidsrecht als deel van het recht, 1926, blz. 27 e.v.

zich daarenboven in dienst stellen van de rechtspolitieke behandeling van het arbeidsrecht¹⁾. Deze invloed kon niet tot het gebied van het arbeidsrecht beperkt blijven. Wat Levenbach zegt van het arbeidsrecht zelf, dat het op velerlei wijzen heeft ingewerkt op het geheele gebied van het recht, geldt ook voor de wetenschap van het arbeidsrecht. Haar beschouwingwijze werd op andere gebieden van de rechtswetenschap overgenomen en werd een bron van nieuwe ideeën voor het geheele rechtswetenschappelijke denken²⁾.

Wanneer ik op dezen dag, in dit van oudsher beroemde centrum van geestelijk leven, het ambt van bijzonder hoogleeraar voor de *rechtssociologie van het arbeidsrecht* mag aanvaarden, dan zie ik daarin in de eerste plaats een erkenning van deze ontwikkeling. Maar ik zie daarin ook nog iets anders. Juist als rechtssocioloog mag men het openlijk uitspreken: de rechtssociologie heeft haar evenwicht nog niet gevonden. Aan den eenen kant is zij nog al te zeer uitsluitend in de theorie verstrikt. Dat maakt haar, wanneer zij daaraan niet weet te ontkomen, onvruchtbaar. Aan den anderen kant is zij vaak slechts in dien zin practisch, dat zij de verschijningsvormen van het rechtsleven volgens toevallige invallen en ongecontroleerde voorstellingen zoogenaamd „sociologisch” tracht te verklaren, zonder duidelijk te weten, wat voor een sociologische verklaring werkelijk vereischt is. Dat echter sluit haar, wanneer zij zich daartoe beperkt, buiten het

¹⁾ Sinzheimer, Über soziologische und dogmatische Methode in der Arbeitsrechtswissenschaft, „Arbeitsrecht”, Zeitschrift für das gesamte Dienstrecht der Arbeiter, Angestellten und Beamten, 1922, blz. 187 e.v.

²⁾ G. Gurvitch, Le Temps Présent et l'Idée du Droit social, 1931.

gebied der wetenschap. Tegen deze beide gevaren bestaat slechts één middel: wij moeten de theorie richten op concrete rechtsgebieden en deze gebieden vanuit theoretisch ontwikkelde gezichtspunten onderzoeken. Of anders uitgedrukt: wij moeten het algemeene in het bijzondere, maar ook het bijzondere in het algemeene zien. Daarom zie ik in de mij opgelegde taak, die de rechtssociologie met het arbeidsrecht verbindt, tegelijkertijd een uitnoodiging, deze methode in toepassing te brengen, d.w.z. algemeene inzichten van de rechtssociologie aan een concrete toepassing te toetsen en zodoende de op het oogenblik nog ontbrekende verbinding tusschen rechtssociologische theorie en rechtssociologische practijk voor alle onderdeelen van het recht voor te bereiden. Hoe dit mogelijk kan zijn, wil ik aantonen door de vraag naar den achtergrond van het arbeidsrecht op te werpen, d.w.z. de vraag naar de krachten, waarmee het arbeidsrecht verbonden is. Wanneer wij een dergelijke vraag stellen, zien wij onmiddellijk dat het noodzakelijk is, eerst de algemeene vraag onder het oog te zien, welke krachten het in het algemeen zijn, waaruit nieuw recht ontstaat. Pas wanneer wij deze vraag hebben beantwoord, kunnen wij eraan denken, de krachten op te sporen, die in het arbeidsrecht werken.

Ik hoop, dat ik door een dergelijke beschouwingswijze het best de opvatting kan weergeven, die mij bij de vervulling van mijn taak aan deze Universiteit zal leiden.

* * *

Bij deze poging, het algemeene probleem van de krachten, waaruit nieuw recht ontstaat, te behandelen,

komen wij als vanzelf in aanraking met een Leidsche traditie, die deze vraag tracht te beantwoorden. Ik bedoel *Krabbe's* leer van de rechtssouvereiniteit. Nu wij den dood van dezen grooten geleerde betreuren, beseffen wij opnieuw den rijken inhoud van zijn leer. Deze leer heeft zeker niet slechts rechtsphilosophische beteekenis, voor zoover zij het probleem van de oorzaak van den plicht tot gehoorzaamheid aan het recht behandelt. Zij is vooral ook een leer van de factoren, waarop de rechtsontwikkeling berust. *Krabbe* wil, zooals hij het zelf uitdrukt, de „originare macht” opsporen, „waarvan wij de realiteit dagelijks ervaren en welke het ervaringsfeit is dat licht geeft over het bestand en de ontwikkeling van het recht en het daaruit voortspruitende gemeenschapsleven”¹⁾. Voor *Krabbe* is deze „originare macht” een geestelijk levensproces, dat zich in het gemeenschapsleven der menschen in verscheidene fasen voltrekt.

Krabbe vindt den oorsprong van dit proces in het *rechtsgevoel* der menschen. Het rechtsgevoel is een originair, niet verder af te leiden bestanddeel van het geestelijk leven, waarin de mensch onmiddellijk voelt, wat hij als recht aanvaardt of verwerpt. „Ja — meent *Krabbe* — de geheele normenwereld heeft in dat stuk van onze persoonlijkheid haar fundament en daaruit ontspringt het waardebesef dat de gansche leiding van ons leven in handen heeft”²⁾. Het rechtsgevoel kan in overeenstemming zijn met de overgeleverde ordening. Het kan zich echter ook daarvan afwenden en een nieuwe ordening begeeren. Het is dus met den „still wirkenden Volksgeist”

¹⁾ Het Rechtsgezag, 1917, blz. 15.

²⁾ t.a.p., blz. 103.

van de historische school geenszins identiek. Het rechtsgevoel wortelt in het gemoed, dat niet deduceert, maar voelt en begeert. Het is daarom ook niet identiek met het zuivere intellectualisme van het natuurrecht, dat het recht slechts uit het verstand laat ontstaan. Wij begrijpen zijn bijzonderen aard het best, wanneer wij aan de psychologie der emoties denken, zooals deze door Léon Petrasizky, den grooten, eenige jaren geleden in ballingschap gestorven Russischen jurist is ontwikkeld en bruikbaar gemaakt voor de rechtswetenschap¹⁾. Voor Petrasizky zijn de emoties de bronnen van het geestelijk leven. Ook het recht en de fundamenteele veranderingen van het recht vinden hun oorsprong in emoties. De rechtsemotie is een bijzondere emotie. Zij gaat uit van een bestaan, dat beklemmt en is gericht op een ander bestaan, dat bevrijdt. Zij is passief en actief tegelijkertijd, een „pati” en „movere”. Toch verlaat zij de gevoelsfeer niet. Haar innerlijke waarde is niet het begrip, maar de intuïtie. De rechtsemotie is een „intuition volitive” in tegenstelling tot de enkele „intuition sensible”, die, zooals b.v. het schoonheidsgevoel, slechts een toestand, niet tevens een activeering van het innerlijk van den mensch omvat²⁾. Emoties openen de poort naar

¹⁾ Über die Motive des Handelns und über das Wesen der Moral und des Rechts, 1907. In het algemeen over de leerstellingen van Petrasizky: G. Gurvitch, Une philosophie intuitionniste du droit: Léon Petrasizky, Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, 1931, blz. 403—420; Le Temps Présent, blz. 279 e.v.; Mr. H. de la Fontaine Verwey, Een Paladijn der Rechtswetenschap, Petrasizky, Rechtsgeleerd Magazijn, 52ste Jaarg., 1933, blz. 233 e.v., A. Grouber, Une Théorie psychologique du Droit, Revue Trimestrielle de Droit civil, 1911, blz. 531 e.v.

²⁾ G. Gurvitch, Les Tendances actuelles de la Philosophie allemande, 1930, blz. 142 e.v.

het rijk der waarden. „Hier fühlen wir — schreibt Max Scheler — unmittelbar etwas, eine bestimmte Wertqualität . . . Im Verlaufe des intentionalen Fühlens erschliesst sich uns . . . die Welt der Gegenstände selbst, nur eben von ihrer Wertseite her”¹⁾. De waarde, die zich volgens Krabbe in de rechtsemotie openbaart, is de gerechtigheid. Zij komt niet in een of ander begrip tot uiting, doch slechts in het innerlijk beleven.

Krabbe gaat van het gevoel uit, maar het is verre van hem te zeggen: gevoel is alles. Integendeel. Hij waarschuwt voor een eenzijdige overschatting. Hij ziet in het rechtsgevoel slechts de oorspronkelijke, niet de éénige kracht bij de tot stand koming van het recht. Opdat het rechtsgevoel in het proces van de rechtsvorming zijn rol kan vervullen, is nog een geestelijke kracht vereischt: het normatieve denken, dat uit het rechtsgevoel de *rechtswaarde* distilleert²⁾. De rechtswaardeering is volgens Krabbe onverbrekkelijk met de rechtsvorming verbonden. Wel gaat zij uit van het rechtsgevoel, daar dit de nieuwe belangen en doeleinden, die in het recht vertegenwoordigd willen worden, doet kennen. Maar zij gaat daarboven uit, daar zij deze belangen en doeleinden afweegt en dat doet met het oog op het gemeenschapsbelang, waaraan het recht in wezen gebonden is. „Evenals de logica het denken beheerscht, beheerscht het rechtsbewustzijn het gebied van het gemeenschapsleven,” meent Krabbe³⁾. De bijzondere belangen en doelstellingen, die

¹⁾ Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, 2de druk, blz. 266.

²⁾ Die Lehre der Rechtssouveränität, 1906, blz. 150 e.v., 154 e.v.

³⁾ Het Rechtsgezag, blz. 53.

het rechtsgevoel omvat, kunnen eerst dan tot rechtswaarden uitgroeien, wanneer zij algemeene belangen en algemeene doelstellingen blijken te zijn. Zoo ontstaan als noodzakelijke factor bij de vorming van nieuw recht de algemeene postulaten, die het streven naar nieuw recht een doel en een weg wijzen. Het zijn de groote ideologieën der geschiedenis, die zeker niet slechts een uitdrukking zijn van bijzondere belangen en doelstellingen, maar die een zelfstandige kracht vormen, die uitgaat boven de door het rechtsgevoel onmiddellijk beroerde personen. Zij verheffen de „intuitions volitives” tot „valeurs créatrices”¹⁾. Wij vinden daarom in de geschiedenis van elke fundamenteele verandering van het recht een natuurrechtelijke phase, waarin nieuwe belangen in den vorm van nieuwe waardeeringen in het proces der rechtsvorming optreden.

Rechtsgevoel en rechtswaarde zijn krachten, die tot nieuw recht kunnen voeren. Of zij er inderdaad toe voeren, hangt nog van een andere kracht af, de laatste, waarop het volgens Krabbe aankomt. Deze kracht is het gezag. Zonder haar bestaat geen recht. Zij ontstaat, wanneer uit rechtsgevoelens en rechtswaardeeringen een geestelijke macht groeit, die het innerlijk van den mensch bindt. Krabbe noemt haar het *rechtsgezag*²⁾. Het is de vraag, of daarnaast ook de staatsmacht voor den opbouw van nieuw recht een eigen, zelfstandige kracht vormt. Krabbe beantwoordt deze vraag ontkennend. Zijn standpunt stemt overeen met een interessante theorie van het

¹⁾ G. Gurvitch, *Les Tendances actuelles*, blz. 144.

²⁾ *Die Lehre von der Rechtssouveränität; Het Rechtsgezag; Ongezonde Lectuur*, 1913; *De innerlijke waarde der Wet*, 1924.

sociale recht, die in de laatste jaren door Georges Gurvitch, blijkbaar mede onder invloed van Krabbe's ideeën, is ontwikkeld¹⁾. Volgens deze theorie komt de inhoud van het recht niet uit de aan den Staat gebonden krachten voort, maar uit de vrije maatschappelijke krachten. De „primaire” bron van het recht is niet de wil van den Staat, maar de „communauté inorganisée irrationnelle”. De wet is „secundaire” rechtsbron. Deze constateert slechts, wat door de vrije sociale krachten der gemeenschap reeds is voortgebracht. De „faits normatifs” zijn niet de wetten van den Staat, maar de „faits normatifs inorganisés et spontanés”. Zij vormen de „réalité primaire”, zij zijn „la base ontologique” van het recht. Krabbe heeft reeds in het jaar 1906 de grondgedachten van deze leer uitgesproken²⁾, volgens welke het onjuist zou zijn te zeggen: „dass die als Rechtsorgane fungierenden Personen Recht machen; sie bezeugen bloss, was nach ihrer Anschauung Recht ist. Das Recht wird nicht gemacht, sondern bezeugt”. Intusschen: de practische consequentie uit deze opvatting heeft Krabbe niet getrokken. Dat toont zijn houding tegenover de sociale wetgeving. Hier wijst Krabbe den Staat volstrekt niet alleen de rol toe, reeds ontstaan recht te constateeren. Integendeel, hier ziet Krabbe in de staatsmacht een zelfstandige kracht, die scheppend ingrijpt in de ontwikkeling van het recht, om, gebruik makend van haar rijkdom en van haar rechtsmacht, ongelijke levensverhoudingen te com-

¹⁾ *L'Idée du Droit social*, 1931, *Le Temps Présent*, blz. 136 e.v. (*La théorie de H. Krabbe sur la „Souveraineté du Droit”*); *L'Expérience Juridique et la Philosophie Pluraliste du Droit*, 1935, blz. 59 e.v., 70 e.v.

²⁾ *Die Lehre von der Rechtssouveränität*, blz. 161.

penseeren¹⁾. Zijn theoretisch autonomisme in vragen van rechtsvorming beperkt zich hier tot één, weliswaar belangrijke, aanwijzing. Bij de ontwikkeling van het sociale recht moet de cultuur niet slechts gebracht, maar ook verworven worden. Daarom moest behalve met de krachten van den Staat steeds ook met de autonome krachten in het bijzonder rekening gehouden worden. Als zulke krachten beschouwt Krabbe vooral de vakorganisaties. Hij zegt: „Hier ligt allereerst het aanknopingspunt om niet enkel door verbetering der levensvoorwaarden maar ook door versterking van het innerlijk leven tot hogere cultuur op te heffen. Want daarmee wordt de weg gebaad tot opvoedenden strijd, geopend een machtige bron van karakterontwikkeling, gekweekt het verantwoordelijkheidsbesef en worden dus grondslagen gelegd voor een innerlijk gezond en zelfstandig geslacht van personen”²⁾. Blijkbaar wint daar, waar Krabbe staat voor den drempel van het arbeidsrecht, de praktische blik het van een uitsluitend theoretische beschouwing.

Kunnen wij in deze leer van Krabbe het antwoord vinden op onze vraag naar de drijvende krachten der rechtsontwikkeling? Zijn deze leerstellingen voor onze rechtssociologische beschouwingwijze bruikbaar? Ik zeg: neen — en ja.

Krabbe ziet in het wordingsproces van het recht het resultaat van innerlijke geestelijke factoren. Daardoor mist hij de afhankelijkheid van het rechtsgebeuren van

¹⁾ De Idee der Persoonlijkheid in de Staatsleer, Redevoering, 1908, blz. 31 e.v.

²⁾ t.a.p., blz. 34.

de reële maatschappelijke krachten, die in het proces der rechtsvorming werken. Wanneer een nieuw rechtsgevoel ontwaakt, gebeurt dit niet vanzelf. Het wordt door veranderingen van het maatschappelijk milieu te voorschijn geroepen. Hetzelfde geldt voor de nieuwe rechtswaardeeringen van een tijdperk. Zij ontstaan niet in een slechts door absolute waarden bepaalde, geïsoleerde denkwereld, die los staat van alle gebeuren. De moderne „Wissenssoziologie” spreekt terecht van het „konstitutive Hineinragen des Sozialprozesses in die Aspektstruktur” van den mensch¹⁾. De rechtswaardeeringen zijn altijd afhankelijk van de maatschappelijke omstandigheden, waarin zij ontstaan. Ten slotte bestaat ook de basis van het rechtsgezag uit maatschappelijke krachten, die op het recht van een tijdperk hun stempel trachten te drukken en het recht willen gebruiken als een middel om zich te stabiliseeren. Het is niet zoo, dat Krabbe den invloed van deze factoren in het geheel niet gezien heeft. Maar zij waren voor hem iets abnormaals. Wanneer hij over hun invloed spreekt, dan ziet hij ze slechts als „stoornissen” en „defecten” van de geestelijke evolutie van het recht. Krabbe toont niet aan, dat de reële factoren van het maatschappelijk leven in wezen met de rechtsvorming verbonden zijn, en de rechtsvorming slechts als deel van het geheele proces van de maatschappelijke ontwikkeling begrepen kan worden²⁾.

¹⁾ Karl Mannheim, art. „Wissenssoziologie”, Handwörterbuch der Soziologie, blz. 659 e.v.

²⁾ Hierop heeft A. A. H. Struycken, Recht en Gezag, eene critische beschouwing van Krabbe's moderne staatsidee, 1916, blz. 31, 33, reeds gewezen, evenals F. G. Scheltema, Werkelijkheid, Recht en Gerechtigheid, 1927.

En toch heeft Krabbe gelijk, wanneer hij wijst op het geestelijke element bij de rechtsvorming. Volledig inzicht in het proces der rechtsvorming is zonder het in aanmerking nemen van de geestelijke processen, die zich in het rechtsgevoel, de rechtswaardeering en het rechtsgezag uiten, niet mogelijk. De behoefte aan verandering van het recht ontstaat volstrekt niet reeds daardoor, dat er bepaalde maatschappelijke verhoudingen bestaan. Wanneer geen gevoel ertegen in verzet komt, geen aandrang tot verandering ontstaat, dan ontbreekt de stoot, die het proces der rechtsvorming in gang zet. In zijn beroemd werk „*La Mentalité primitive*” schildert Lucien Lévy-Brühl het „*conformisme obligatoire*” der natuervolken — „*qui sont à la fois si loin et si près de nous*” — die hen er toe brengt, elke nog zoo zware afhankelijkheid en elk nog zoo groot leed te verdragen, wanneer de „*chef*” het duldt. „*Le besoin de dépendance est chez eux une seconde nature . . . La nation n'a qu'une âme, qu'une volonté . . . c'est . . . la mort de tous à profit d'un seul*”¹⁾). Of en hoe maatschappelijke verhoudingen op het gevoel der menschen inwerken, hangt daarom ook steeds af van de cultureele houding, die haar wortel heeft in 's menschen innerlijk, al mag deze wortel harerzijds ook historisch bepaald zijn. Nog minder liggen de waardeeringen, die voor elke fundamentele rechtsvernieuwing noodzakelijk zijn, in de maatschappelijke verhoudingen besloten.

Interessante pogingen de leer van Krabbe om te vormen in de richting van een collectieve psychologie zijn te vinden bij Dr. J. J. von Schmid, *Staatsrechtswetenschap en Sociologie*, 1926, blz. 255.

¹⁾ 4de druk, 1925, blz. 459 e.v., 466 e.v.

Een maatschappelijke situatie laat waardeeringen van den meest verschillenden aard toe. De maatschappelijke beïnvloeding van deze waardeeringen kan niet zoover gaan, dat zij de mogelijkheid van verschillende waardeeringen uitsluit. Welke waardeeringen in een gegeven maatschappelijke situatie werkzaam worden, zal daarom steeds ook van de geestelijke activiteit van de menschen afhankelijk zijn. Nu eens is het het weder opkomen van oude ideeën, die inwerken op de waardeeringen, dan weer zijn het, zij het minder vaak, nieuwe scheppende ideeën, waarin voor nieuwe maatschappelijke situaties nieuwe rechtsvormen gevonden worden. Ten slotte zal op den duur nooit slechts zinlooze macht het recht kunnen steunen. Wanneer het niet gelukt het recht ook tot een geestelijk gezag te verheffen, zal de geestelijke natuur van den mensch hetzij met geweld explodeeren of wel uitdooven. Hoe waar het dan ook is, dat de werkzaamheid der geestelijke krachten in het proces van de rechtsvorming aan de reële factoren van de maatschappelijke situatie gebonden zijn, het is toch ook waar, dat omgekeerd een werkzaamheid van de reële krachten in dit proces zonder het in werking treden van geestelijke factoren niet mogelijk is.

Dit bepaalt het standpunt, dat wij innemen ten opzichte van de vraag, waarvan wij uitgingen. De rechtsvorming is niet te scheiden van het maatschappelijk levensproces. Zij voltrekt zich niet daarbuiten of daarboven, maar er binnen in. Zij is er een element van. Maar al is zodoende de rechtsvorming geheel in dit proces opgenomen, zij is er toch niet slechts een onzelfstandig deel van. Zij werkt in dit proces op een bijzondere wijze,

op een wijze, die bestaat uit geestelijke potenties, zonder welke het maatschappelijk leven geen nieuwe vormen van recht kan voortbrengen. Willen wij dus den achtergrond van een recht begrijpen, dan moeten wij deze als een eenheid beschouwen, waarin de reële en ideële krachten van het eene ondeelbare maatschappelijke levensprocès in een voortdurende samenwerking en onderlinge beïnvloeding verbonden zijn. De rechtssociologie kan haar taak slechts vervullen, wanneer haar grondbegrip van wat sociaal is aan deze eenheid beantwoordt. *De maatschappelijke werkelijkheid, waarin de rechtssociologie het recht opzoekt, is noch slechts een ideële, noch slechts een reële werkelijkheid, doch beide tegelijk*¹⁾. Het is geen socioloog, maar slechts een dichter, die deze eenvoudige waarheid al vroeg heeft ingezien. „Was mich beschäftigte, — zegt Wolfgang von Goethe — waren die Sitten der Völker. An ihnen zu lernen, wie aus dem Zusammentreffen von Notwendigkeit und Willkür, von Antrieb und Wollen, von Bewegung und Widerstand ein Drittes hervorging, was weder Kunst noch Natur, sondern beides zugleich ist, notwendig und zufällig, absichtlich und blind: ich verstehe die menschliche Gesellschaft”.

Deze opvatting volg ik, doordat ik de ideële en reële krachten als de sociale krachten bij de rechtsvorming beschouw.

* * *

Nu kan ik trachten, de verworven inzichten op het arbeidsrecht toe te passen. Ik ga uit van de geestelijke elementen en onderzoek hoe deze afhankelijk zijn van

¹⁾ Sinzheimer, De Taak der Rechtssociologie, blz. 107 e.v.

de reële krachten en tegelijkertijd daarop inwerken. Daarbij kan ik slechts een algemeen overzicht geven, dat het onderwerp niet zal uitputten, maar wel, naar ik hoop, er het belang van zal aantoonen. Op zulk een weg, die voert door een schier overstelpende hoeveelheid materiaal, vertrouwt men zich graag aan een leider toe. Dezen leider zie ik in *Lorenz von Stein*, een van de interessantste figuren van onze wetenschap, wiens invloed sedert de veertiger jaren van de vorige eeuw, toen zijn beroemd, ook nu nog klassiek boek over „Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreichs” verscheen, tot ver over de grenzen van de juridische vakwereld reikte¹⁾. Om twee redenen kan hij onze leidsman zijn. Lorenz von Stein was een van de eersten, die de rechts-sociologische beschouwingwijze, die hij zelf de staats-wetenschappelijke noemde, in de rechtswetenschap invoerde. „Das geltende Recht — schreef hij in 1876 — ist nicht eine feste, ruhende Masse, sondern es ist vielmehr ein stets wechselndes und werdendes Leben. Es ist daher gar keine Frage, dass es bei der Rechtswissenschaft zwei Dinge zugleich gibt, um die es sich handelt, und daher auch ein zweifaches Verhältnis zu denen, welche sich der Rechtswissenschaft hingeben. Das Eine ist das geltende positive Recht, das Andere ist die Kraft, welche es erzeugt hat, und damit den Kern und die Quelle bildet, aus welcher jener Wechsel hervorgeht”²⁾. Tegelijkertijd was hij de eerste, die de beteekenis van het arbeidsrecht inzag.

¹⁾ Ik citeer hier den 2den druk van het boek, 1848. In 1921 is het opnieuw uitgegeven onder den titel „Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage”, door Gottfried Salomon, 3 deelen.

²⁾ Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands, 1876, blz. 12.

toen het nog niet of nauwelijks bestond. Hij zag, hoe uit de nieuwe maatschappelijke krachten, die hem omgaven, het arbeidsrecht groeide. Hij stond aan zijn wieg en volgde zijn wordingsproces. Zelfs het begrip „arbeidsrecht”, dat nu gemeengoed is geworden, is van hem afkomstig ¹⁾).

Onze belangstelling gaat in de eerste plaats uit naar het nieuwe rechtsgevoel, waarin het arbeidsrecht zijn oorsprong vindt. Wij herinneren ons het emotioneele karakter van dit gevoel, dat het tegelijk actief en passief is, een „pati” en „movere”. Door welke onderdrukking werd het lijden der menschen geschapen? Door welke momenten werd het opgewekt? De Fransche revolutie had de oude maatschappelijke ordening met haar rechtsverbanden terzijde geschoven. Op de puinhoopen daarvan was in de 19de eeuw een nieuwe maatschappelijke ordening, een ordening naar klassen, ontstaan. Haar wezen ligt volgens Lorenz von Stein daarin, dat de ongelijkheid, waardoor zij wordt beheerscht, uitsluitend berust op een economische onderscheiding, de scheiding in de bezitters van het kapitaal en hen, die het niet bezitten. Zij onderwierp den grondslag van den arbeid aan een grondige verandering. Het kapitaal, dat den arbeid noodig had, werd steeds grooter. Zijn uitbreiding kende geen grenzen meer. De arbeid, die vroeger in de persoon van den zelfstandigen arbeider met het kapitaal verbonden was, werd van het kapitaal gescheiden: het kapitaal organiseerde den arbeid.

¹⁾ Gegenwart und Zukunft, blz. 212 e.v., 265 e.v.; System der Staatswissenschaft, 2de deel: Die Gesellschaftslehre, 1856, blz. 204 e.v., 273 e.v.; Die Volkswirtschaftslehre, 2de druk, 1878, blz. 458 e.v.; Handbuch der Verwaltungslehre, 3de deel: Die Verwaltung und das gesellschaftliche Leben, 3de druk, 1888, blz. 3 e.v.

Het gevolg was: over de levensvoorwaarden van den arbeid beschikte niet meer de arbeider, maar een hem vreemde macht. Deze macht was een onpersoonlijke macht. Want de concurrentiedwang schreef ook den afzonderlijken werkgevers hun handelwijze voor. Deze macht was een onbeperkte macht. Want afgezien van de spaarzame bepalingen uit het Romeinsche recht betreffende de huur van diensten, was zij aan geen rechtsgezag onderworpen. Een dergelijke macht heeft de neiging, zich op niets ontziende wijze uit te breiden. Zij vormde den druk op de arbeidersklasse, waartegen deze in opstand kwam. Zonder twijfel lag daaraan een natuurlijke reactie ten grondslag. Maar dat deze reactie vorm kon krijgen en zich richten kon op een bepaald doel, werd niet slechts door de natuur, maar door de geschiedenis bepaald, d.w.z. zij bestreek innerlijke geestelijke voorwaarden, die de reële krachten alleen niet inhielden. Wanneer wij Lorenz von Stein volgen, dan waren het in hoofdzaak twee momenten, die hier werkten. Het eene was de tegenstrijdigheid, die van het heerschende recht uitging. Het heerschende recht berustte op de idee van vrijheid en gelijkheid. De maatschappelijke ordening echter hield afhankelijkheid en ongelijkheid in. Het gevoel nam deze tegenstelling in zich op. Het andere was de sociale beleving, die de Fransche revolutie bracht. Het proletariaat had schouder aan schouder met den derden stand voor de bevrijding van den enkeling en het recht van de persoonlijkheid gestreden. In dezen strijd was het geestelijk veranderd, had het een nieuwe cultureele vorming verworven. „Es war der Grundsatz . . . anerkannt worden, dass der Einzelne als solcher an sich berechtigt sei, an dem

Höchsten, was das menschliche Leben bietet, teilzunehmen. Die hohe Bedeutung, das unendliche Recht der einzelnen Persönlichkeit war das Losungswort aller inneren und bald auch aller äusseren Bewegungen der Staaten und dieses Wort, verständlicher noch wie die Grundsätze über Arbeit und Erwerb, fand darum noch rascher als diese seinen Weg gerade in die Klassen der Gesellschaft hinein, welche am weitesten von seiner Verwirklichung entfernt schienen" ¹⁾). Dit alles leefde op den achtergrond van het arbeidsrecht. Het was de vraag, of hieruit een nieuwe rechtswaarde zou ontstaan.

Wij weten nu, dat er een nieuwe rechtswaarde ontstond en waaruit deze bestaat. De rechtswaarde van het arbeidsrecht ligt in de erkenning van het bestaan van klassen door het recht. Lorenz von Stein heeft daarom het arbeidsrecht een klassenrecht genoemd ²⁾). En inderdaad: terwijl het zuiver burgerlijke recht slechts de abstracte mogelijkheid voor den mensch verzekerde, zijn levensdoel zelf te kiezen en te verwezenlijken, onverschillig echter, of deze mogelijkheid ook werkelijk aanwezig was, heeft het arbeidsrecht door een aantal nieuwe rechtsinstituten ook de verantwoordelijkheid voor een bepaald concreet bestaan van den mensch op zich genomen en daarmee naast den eigendom het nieuwe grondinstituut van het menschedom geschapen, waardoor rechtsgevolgen niet meer slechts in verband staan met het individueele bezit, maar ook met de maatschappelijke toestand van den mensch ³⁾). Maar wat moest er op den

¹⁾ Sozialismus und Kommunismus, blz. 49.

²⁾ Gegenwart und Zukunft, blz. 270 e.v., Volkswirtschaftslehre, blz. 538.

³⁾ Sinzheimer, Das Problem des Menschen im Recht, 1933.

achtergrond van het arbeidsrecht gebeuren, om deze nieuwe rechtswaarde mogelijk te maken? Hier treedt nu bijzonder duidelijk aan het licht, wat wij in beginsel over het samenwerken van reële en ideële krachten gezegd hebben. Nieuwe rechtswaarden ontstaan niet alleen door de verandering van de productieverhoudingen. Zij ontstaan ook niet door een separate ontwikkeling van het denken. Nieuwe rechtswaarden ontstaan in het proces van het maatschappelijk leven door de samenwerking van de in dit proces verbonden materiele en geestelijke elementen. Wanneer er in de 19de eeuw een overvloed van nieuwe sociale ideeën opkomt, dan is deze zonder twijfel te voorschijn geroepen door de reële factoren, die in dezen tijd werkten. Maar deze factoren brengen uit zichzelf geen waardeering voort, slechts de mogelijkheid tot waardeeringen. Waardeeringen zijn functies van het geestelijke leven. Dit gaat, onder invloed van deze mogelijkheden, over tot het tegen elkaar afwegen van belangen en doeleinden, waaruit het waardeeren bestaat. Juist in het arbeidsrecht kunnen wij nagaan, hoe zich in een bepaalde maatschappelijke situatie een dergelijk geestelijk proces voltrekt. Wat zich op den achtergrond van het arbeidsrecht geestelijk voltrok, om recht te doen wedervaren aan de nieuwe maatschappelijke behoeften der arbeid aan een nieuw maatschappelijk recht, was het werk van de meest verschillende geestelijke stroomingen. Deze gaven aan de nieuwe rechtswaarde haar concreten vorm. Religieuze opvattingen hebben uit zedelijke beginselen rechtsconsequenties getrokken. Ik herinner aan de gedachten, die Prof. W. H. Nolens als grond aanvoerde voor de sociale verbeteringen van het

arbeidscontract in het Burgerlijk Wetboek volgens de wet van 13 Juli 1907¹⁾. De liberale denkwijze wendde de vrijheidsidee aan door de werkelijke vrijheid voor den arbeider te eischen naast de slechts formeel bestaande. Ik wijs op den strijd, die Lujo Brentano, een trouw aanhanger van de liberale wereldbeschouwing, voerde voor de vrijheid van vakorganisatie van de arbeiders en de collectieve arbeidsovereenkomst, een strijd, waarvan zijn klassiek geworden jeugdwerk „Die Arbeitergilden der Gegenwart” (1871, 1872) getuigenis aflegt. Conservatieve meeningen voegden zich daarbij. Lorenz von Stein, naar wien ik hier meermalen verwezen heb, huldigde een conservatieve wereldbeschouwing, die wortelde in de gedachte, dat een Staat op den duur slechts zou kunnen bestaan, wanneer hij de sociale dynamiek en haar eischen kon volgen. Hij eischte het ingrijpen van den Staat ten gunste van de sociale gedachte. Vóór alles was het echter de socialistische theorie, die ongetwijfeld haar bijdrage tot de ontwikkeling van de nieuwe rechtswaarde heeft geleverd. En dit is geen wonder. Deze theorie was immers onmiddellijk uit de klassenbeweging van de arbeiders ontstaan en was daardoor de elementaire kracht geworden, die naar de nieuwe rechtswaarde dreef.

Dit voert tot de vraag: Hoe kon de nieuwe rechtswaarde zich in nieuw positief recht realiseeren? Noch de historische rechtsschool met haar voorstelling van den „still wirkenden Volksgeist”, noch het natuurrecht, met zijn geloof in een vrije ontplooiing van het verstand doen de werkelijke gebeurtenissen, die ten slotte

¹⁾ Beteekenis en omvang van de Arbeidswetgeving, 1909.

het positieve arbeidsrecht schiepen, recht wedervaren. Zonder twijfel hing de omzetting van de rechtswaarde in positief recht wederom af van de reële krachten, die het gebied van het arbeidsrecht beheerschen. De tegenstelde belangen, die uit de klassenordering volgden, deden zich met alle kracht gelden. Op den achtergrond van het arbeidsrecht speelt zich een hevige belangenstrijd af. De klassenstrijd en de theorie van den klassenstrijd werpen een duidelijk licht op den ernst van de situatie. Wanneer het nochtans gelukte, de klassenordering, zooals Lorenz von Stein die voor zich zag en waarvan hij de spanningen vreesde, door invoeging van het arbeidsrecht te veranderen en deze spanningen evolutionnair op te lossen, dan was het toch weer een geestelijke macht, die ook hier werkte. De idee, dat een sociale hervorming noodig en mogelijk was, had in de geesten plaats gevat. In zooverre mag men ook van het arbeidsrecht zeggen, dat het gezag, dat het arbeidsrecht als positief recht schiep, het rechtsgezag geweest is. Men mag de kern daarvan echter niet slechts in het geestelijke gezag zien, men moet in het oog houden, dat het rechtsgezag alleen, buiten verband met de reële machten van het maatschappelijke leven, machteloos zou zijn gebleven, zooals omgekeerd deze reële machten, zonder geestelijke leiding, die gericht was op de eenheid van het geheel, de weg tot evolutionnaire oplossingen niet zouden hebben gevonden. Doch niet alleen deze beperking moet men maken. Het arbeidsrecht toont aan, dat het tegenover elkaar stellen van rechtsgezag en staatsmacht, waarvan Krabbe uitgaat, onhoudbaar is. Het moderne arbeidsrecht steunde, tot de beide fascistische revoluties in Italië

en Duitschland, in alle beschaafde landen op twee pijlers: het vrije collectieve arbeidsrecht en het van overheidswege vastgestelde arbeidsrecht ¹⁾). Beide hebben hetzelfde doel, maar gaan twee verschillende wegen naar dit doel. In het eerste geval komt de rechtsregeling tot stand door collectieve samenwerking van vrije maatschappelijke krachten, in het tweede geval door een ingrijpen van staatswege. Zonder de collectieve arbeidsovereenkomst met zijn vrije vakverenigingen van werkgevers- en werknemerszijde, kan men zich de ontwikkeling van het moderne arbeidsrecht evenmin denken, als zonder arbeidersbescherming en arbeidersverzekering. Daarbij zijn de beide machten, die hier werken, de sociale macht van de collectieve krachten aan den eenen, de staatsmacht aan den anderen kant — zooals vooral Levenbach in een knappe studie heeft uiteengezet — onverbrekkelijk met elkaar verbonden ²⁾). De vrijheid van vakorganisatie en het recht van de collectieve arbeidsovereenkomst steunen beide op door den Staat gevormd recht, evenals het door den Staat gevormd recht van collectieve rechtsvormen gebruik maakt. Dat is niet toevallig. In een maatschappij met een „heterogeen milieu” — om een begrip van Prof. Bonger te gebruiken — is een rechtsvorming, die zich slechts direct voltrekt, niet meer mogelijk. In een heterogeen milieu is door den Staat gevormd recht een maatschappelijke noodzakelijkheid. Het vertegenwoordigt de maatschappelijke eenheid en de vrijheid tegenover een-

¹⁾ Sinzheimer, Otto von Gierke's Bedeutung für das Arbeitsrecht, „Arbeitsrecht”, 1922, blz. 1 e.v., 4.

²⁾ Rechtsvinding en Arbeidsrecht, Rechtsgeleerde Opstellen, aangeboden aan Prof. Mr. Paul Scholten, 1932, blz. 301 e.v.

zijdige groeps- en machtsbelangen ¹⁾). Dergelijk recht is niet alleen „neutraal” recht, dat op een „Fahrplan” gelijk, zooals Carl Schmitt meent in zijn blinden strijd tegen den rechtsstaat ²⁾). Zulk recht vervult een bepaalde staatstaak in dienst van sociale rechtswaarden. Daarom komt een eenzijdig autonomisme, dat den Staat afwijst, op den duur evenzeer in strijd met de maatschappelijke noodzakelijkheid, als een eenzijdig étatisme in den zin van den totalen Staat, dat geen menschelijke gemeenschap naast zich duldt. Daarom is het echter eveneens onmogelijk, één van beide wegen een zedelijken voorrang te verleen, zooals Mr. Molenaar ten gunste van het „autonome arbeidsrecht” gedaan heeft ³⁾). Of een van beide wegen zedelijk de voorkeur verdient, kan niet door een beginsel, maar slechts door den aard en den inhoud van zijn werkzaamheid worden bepaald. Ik geloof, dat Hamaker met eenvoudige woorden het duidelijkst deze gedachten uitgesproken heeft: „Er is een dualisme van recht . . . en van Staat: tezamen beheerschen zij, elkaar nu steunende en aanvullende, dan tegenwerkende, de menschelijke samenleving” ⁴⁾). Inderdaad: de „menschelijke samenleving” — dat is de factor, die in diepsten grond de ontwikkeling van het recht en daardoor ook het arbeidsrecht bepaalt. Zij is de werkelijke soevereine

¹⁾ Sinzheimer, Een Theorie van het Sociale Recht, „Mensch en Maatschappij”, 1935, blz. 321 e.v., vooral blz. 418 e.v., 426 e.v.

²⁾ Was bedeutet der Streit um den „Rechtsstaat”? Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1935, blz. 189 e.v.

³⁾ Bronnen van Arbeidsrecht, 1927, blz. 6.

⁴⁾ Boekbespreking van Krabbe's „Lehre von der Rechtssouveränität”, Themis, 1907, blz. 157—168, (ook „Verspreide Geschriften”, VII, blz. 394 e.v., 404).

macht, die recht en Staat leidt. Wanneer men van haar uitgaat, bestaat zelfs niet het dualisme, waarvan Hamaker nog spreekt. In den grond zijn de directe en de indirecte rechtsvorming geen twee van elkaar gescheiden factoren maar — het arbeidsrecht bewijst het — twee functies van, het eene, ondeelbare maatschappelijke leven, dat beide functies gebruikt, om, naar gelang van de bestaande noodzakelijkheid, door beide tezamen zijn rechtsdoel te bereiken. —

Ik zou hier mijn beschouwing over den achtergrond van het bestaande arbeidsrecht kunnen beëindigen. Maar een beschouwing der rechtssociologie kan zich niet slechts beperken tot de krachten, die de basis van het bestaande arbeidsrecht vormen, maar moet ook de gebeurtenissen onder het oog zien, die wijzen op nieuwe, verder gaande processen van rechtsvorming. De omstandigheid, die meer dan iets anders op een dergelijk proces wijst, is de werkloosheid, die daarom ook voor den rechtssocioloog van de grootste beteekenis is. Het bestaande arbeidsrecht geeft geen oplossing voor het probleem van de werkloosheid. In zijn middelpunt staat niet de arbeid als zoodanig, maar de arbeidsverhouding. Het economisch leven, waarvan het al of niet aanwezig zijn van werk afhankelijk is, is niet in het arbeidsrecht opgenomen. „Hier treedt het arbeidsrecht terug ten behoeve van de economie”, zooals Mr. Mok dit kortgeleden formuleerde ¹⁾. De werklozenondersteuning heeft dit middelpunt van het arbeidsrecht niet verschoven. Zij is een onontbeerlijke hulp in socialen nood. Maar de nood zelf, het gebrek aan werk voor

¹⁾ Het Moderne Arbeidsrecht, 1935, blz. 16.

allen, wordt door haar niet geraakt. Zoo beleven wij op het oogenblik op den achtergrond van het arbeidsrecht het opkomen van een nieuw belang. Dit gaat niet uit van de arbeidsverhouding, maar van den arbeid. Het eischt, dat rekening wordt gehouden met den arbeid bij de ontwikkeling van het economisch leven, omdat de aanwezigheid van werk van het economisch leven afhangt. Het economisch leven moet zóó zijn ingericht, dat het natuurlijke belang, dat de mensch heeft bij het gebruik van zijn krachten, wordt bevredigd ¹⁾. Het is kenmerkend, dat de verslagen van den Directeur van het Internationaal Arbeidsbureau jaar op jaar met meer klem op den nauwen samenhang van werk en economisch leven wijzen. Zoo vormt zich op den achtergrond van het arbeidsrecht ongetwijfeld de grondslag voor een nieuwe rechtswaarde, d.w.z. er ontstaat een gefundeerde eisch, dat een nieuw belang wordt toegevoegd aan de belangen van de gemeenschap. De vraag is slechts, op welke gemeenschap deze eisch betrekking heeft. Is deze gemeenschap de onderneming? De onderneming is zeker een economische eenheid, maar toch altijd een eenheid, die afhankelijk is van den toestand van het economisch leven in zijn geheel. In haar kan daarom het centrum van een nieuwe ingrijpende regeling niet liggen. Is de gemeenschap het beroep? Ook het beroep

¹⁾ L. Thal, Vom Arbeitsrecht zum Wirtschaftsrecht, „Arbeitsrecht”, 1930, blz. 455 e.v.; Sinzheimer, Die Krisis des Arbeitsrechts, „Arbeitsrecht”, XX, blz. 1 e.v.; Das neue Arbeitsrecht in Deutschland, „Die Internationale Gewerkschaftsbewegung”, 1923, blz. 12 e.v., 16; La Théorie des Sources du Droit et le Droit Ouvrier, Annuaire de l'Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, 1934—1935, blz. 73 e.v.

is een gemeenschap en het is geen toeval dat er tegenwoordig een streven merkbaar is, dat er zich op richt, deze gemeenschap ook in „beroepsstanden” organisatorisch tot uitdrukking te brengen. Maar ook de „beroepsstand” is geen gesloten geheel. Ook deze is afhankelijk van het geheel van economische krachten, dat buiten en boven hem werkzaam is. Daarom kan ook de beroepsstand niet het middelpunt van een nieuwe economische regeling zijn. Onze oogen richten zich op den Staat. Hier vooral wordt de omvang en moeilijkheid van het probleem, waarom het gaat, duidelijk. Geen enkele Staat kan tegenwoordig meer alleen het economische probleem van het gebrek aan werk oplossen. Het economisch leven heeft de Staten overvleugeld. De collectieve krachten, die er in werkzaam zijn, kunnen de Staten op zichzelf niet meer alleen beheerschen ¹⁾. Of er in een Staat werk is, hangt niet meer af van dien Staat, maar van de wereld. Daarom kan het nog slechts een gemeenschap van Staten zijn, die het economische gemeenschapsbelang als eigenbelang van alle Staten behartigt. Reeds zijn de Staten begonnen den vrede als collectieven vrede te verzekeren. Waarom zou er slechts een collectieve vrede, waarom ook geen collectieve welvaart bestaan? Veroorloof mij, nog eenmaal de woorden aan te halen van den man, die ons tot nu toe als leidsman gediend heeft. Kort voor zijn dood, in het jaar 1888, schreef Lorenz von Stein in het 3de deel van zijn „Handbuch der Verwaltungslehre”, de volgende regels, die, lijkt mij, ook voor deze dagen een richtlijn kunnen geven: „Von dem einzelnen Staate unserer Zeit

¹⁾ Sinzheimer, L'Etat et la Société à notre époque, Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, 1934, blz. 129 e.v.

erhebt sich . . . der Blick zu dem Gesamtleben der Staaten. Und hier erhebt sich aus der Anschauung sowohl der grossen Gemeinschaft aller Produktion als der sozialen Fragen und Gefahren die Hoffnung, dass mit der Zeit die Staaten der Gesittung aus der Gemeinsamkeit der Sozialpolizei, und dem Bewusstsein, dass dieselbe auch in der Ausstattung mit den grössten gemeinsamen Machtmitteln doch nur Symptome kuriert, die Idee und das praktische System einer europäischen Verwaltung der Gesellschaftsfragen in ihre Hand nehmen werden” ¹⁾.

* * *

Ik ging er van uit, dat de rechtssociologische beschouwingwijze het recht als een element van het maatschappelijk levensproces opvat, maar als een geestelijk element, dat van dit proces afhankelijk is en er tevens door rechtsgevoel, rechtswaardeering en rechtsgezag in werkzaam is. Ik heb geprobeerd, deze opvatting duidelijk te maken door het geven van een kijk op den achtergrond van het arbeidsrecht, ten einde op concreet gebied haar werkzaamheid te probeeren.

Kunnen wij van zulk een beschouwingwijze, die het recht niet als een geïsoleerd product van het denken afzondert van de omringende maatschappelijke wereld, maar het integendeel met deze wereld samen beschouwt, een werkelijke winst voor den jurist verwachten?

De rechtswetenschap is een practische wetenschap. Onze beschouwingwijze moet dus voor de praktijk van betekenis zijn, wanneer zij bestaansrecht wil hebben. Wat voor

¹⁾ blz. 256.

praktijk hebben we hierbij op het oog? Er zijn twee soorten praktijk. De eene is de technische praktijk. Voor haar is de maatschappelijke wereld slechts de som van afzonderlijke opgaven. Praktisch is de mensch, wanneer hij zulke afzonderlijke opgaven kan oplossen. De andere is de constructieve praktijk. Voor haar is de maatschappelijke wereld een geheel, waarin geen deel geïsoleerd is en alle deelen ingevoegd zijn. De praktische mensch in dezen zin streeft naar een overzicht en een samenhang, die boven de enkele feiten uitgaan. Het schijnt mij kenmerkend voor dezen tijd, dat tegenwoordig de constructieve praktijk steeds meer ten gunste van de technische praktijk terugtreedt. Daaruit kan een ernstig gevaar ontstaan, namelijk dat het rijk der maatschappelijke eenheid uiteenvalt en opgelost wordt in een anarchie van particuliere belangen, die door geen gemeenschappelijk doel meer worden samengehouden. De wetenschappelijke opvoeding kan er aan medewerken, dit gevaar uit te bannen. Zij kan de praktijk vooruit helpen op de plaats, waar deze tegenwoordig in nood verkeert. Dit beteekent: zij moet de synthetische krachten van het denken tegen verdere aantasting beschermen en hen versterken. Daartoe is vereischt, dat men de bekwaamheid ontwikkelt, de dingen niet meer slechts in hun afzondering te beschouwen, maar in het complex van het maatschappelijk geheel, waarin zij verschijnen en werkzaam zijn.

Ik geloof zoo het antwoord op de gestelde vraag te hebben gegeven. Doordat de rechtssociologie deze beschouwingswijze voor de vragen van het recht tracht te laten gelden, dient zij de vorming van den praktischen geest van den jurist, dien onze tijd eischt. Zij zal deze taak

des te gemakkelijker vervullen, als zij zich van haar grenzen bewust blijft. De rechtssociologie is slechts een deel der rechtswetenschap. De reeds bestaande takken van wetenschap en haar beschouwingswijzen worden door haar niet geraakt. Zij kan deze takken van wetenschap niet vervangen, slechts uitbreiden. In dezen zin van een gemeenschappelijk samenwerken in dienst van het eene doel van de bescherming en bevordering van de rechtsgedachte hoopt zij op haar speciaal gebied ook in dezen kring niet als een indringster, maar als een geestelijke kameraad te worden beschouwd.

Mijne Heeren Curatoren dezer Universiteit,

Het is nu al wel een halven menschenleeftijd geleden, dat ik op een vacantiereis in den tuin van deze Universiteit heb gestaan, om als een vreemde bezoeker dit beroemde centrum van vrij geestelijk leven in oogenschouw te nemen. Maar het was vacantietid. De deuren waren gesloten en ik kon dus niet binnengaan. Nu hebben zich niet alleen de deuren geopend, maar ik sta in Uw midden, om een taak op mij te nemen en deze op een wijze, die deze Universiteit waardig is, te vervullen. Want de deuren van deze Universiteit zijn niet slechts geopend voor mijn persoon, maar ook voor de zaak, die ik dien en elders al meer dan een menschenleeftijd gediend heb. Ik ben mij bewust van de groote verantwoordelijkheid, die daaraan verbonden is en al mijn krachten zullen er op gericht zijn, mij deze verantwoordelijkheid waardig te maken.

*Mijne Heeren Professoren, speciaal der
juridische faculteit,*

Dat gij mij door het geven van Uw toestemming den weg hierheen geëffend hebt, beschouw ik als een der hoogste onderscheidingen, die mijn tot nu toe verricht wetenschappelijk werk te beurt gevallen is. Sta mij toe U hiervoor dank te zeggen. Er bestaat in de Duitsche rechtswetenschap een beroemde strijdvraag, of de menschelijke persoonlijkheid ideëel deelbaar is of niet. Ik weet niet, of de rechtswetenschap van andere landen zich ook reeds met deze strijdvraag heeft beziggehouden. In elk geval verzeker ik U, dat wanneer ik nu naast mijn werkzaamheden als hoogleeraar in Amsterdam ook hier dit ambt aanvaard heb, mijn persoonlijkheid niet tusschen Amsterdam en Leiden verdeeld zal worden. Het is mijn innige wensch, met mijn geheele persoonlijkheid tot Uw kring te behooren, zooals ik ook tot den kring van mijn vereerde Amsterdamsche collega's en vrienden behoer.

*Mijne Heeren Bestuurderen der Stichting
tot Bevordering van de Studie van het
Arbeidsrecht en de Rechtsociologie in
Nederland,*

Voor de mij geworden benoeming, die het mij mogelijk maakt, mijn krachten te wijden aan de beoefening van het gedeelte van het recht, dat steeds mijn bijzondere voorliefde heeft gehad, zeg ik U dank; ik zal trachten, het in mij gestelde vertrouwen niet te beschamen.

*Dames en Heeren Studenten in de
Rechten,*

Ik geloof, dat de hoogste vorm van opvoeding van den student is de opvoeding tot objectief denken. Daaronder versta ik niet de ontdekking van de hoogste absolute waarheden, die wel nooit door wetenschappelijk denken alleen zullen kunnen worden gevonden. Ik versta daaronder die geestelijke rechtvaardigheid, die geen vreemde wereldbeschouwing verwerpt, omdat zij tegenover de eigene staat, die zich eerder verplicht gevoelt, alle geestelijke stroomingen in zich op te nemen, haar wezen en haar wortels te begrijpen om dan op grond van een alzijdig inzicht het eigen oordeel te vormen. Elk ander oordeel is een vooroordeel en het vooroordeel te bestrijden is en blijft de roeping van de wetenschap. In dezen geest wil ik in Uw midden werkzaam zijn. Ik geloof zóó het beste het kostbare goed te dienen, dat vooral de groote geestelijke traditie van dit land voor de wereld heeft geschapen en waarvan de handhaving tegenwoordig misschien belangrijker is dan ooit tevoren.

Ik heb gezegd.